

'Abraham Kuyper: de afgevaardigde van Gouda'

*Directe Tweede-Kamerverkiezingen in het hoofd kiesdistrict Gouda
gedurende de periode 1849-1918*

Jan H. K. ompagnie

Aflevering IV

Bij de Grondwet van 1848 werden rechtstreekse verkiezingen van Tweede Kamer, Provinciale Staten en gemeenteraden ingevoerd. In 1918 werd dit systeem, gebaseerd op het districtenstelsel, vervangen door de evenredige vertegenwoordiging. In deze laatste aflevering wordt nagegaan wie de afgevaardigden waren die namens het hoofddistrict Gouda in de Tweede Kamer zaten.

De kieswet van 1896

Na de aanvullende artikelen van 1887 was het wachten op een nieuwe kieswet. In 1896 lukte het de liberaal Samuel van Houten die nieuwe kieswet in het Staatsblad te krijgen. Die kieswet was aanzienlijk omvangrijker dan zijn voorganger. Kiesgerechtigden dienden nu Nederlander, mannelijk ingezetene en minimaal 25 jaar oud te zijn. Verder dienden de mannen aangeslagen te zijn voor minstens één gulden in een reeks belastingen.

Daarnaast kende de wet huurkiezers, loonkiezers, spaarbankkiezers en examenkiezers. Was in 1848 7,3% van de volwassen mannelijke bevolking kiesgerechtigd, in 1851 was dat 10,8% en in 1889 26,5%. In 1899 bedroeg het kiezerscorps 48,6% van de mannen van 25 jaar en ouder en in 1909 62,4%.

Er werd nu ook gewerkt met kandidaatstellingen. Kandidatenlijsten moesten door minimaal veertig kiesgerechtigden zijn ondertekend. Op het stembiljet stonden de namen van de kandidaten vermeld. De kiezer moest het vakje achter een van de kandidaten zwart kleuren en het stembiljet vervolgens in de stembus steken. In 1896 werden ook de steden in afzonderlijke districten verdeeld en kende ons land honderd (enkelvoudige) districten, net zo veel als er Kamerzetels waren.

De gewone tijd van verkiezing werd de eerste dinsdag van juni. Om gekozen te worden, was in de eerste ronde de absolute meerderheid van de geldige stemmen nodig en bij de herstemming de gewone meerderheid. De allerlaatste verkiezing onder het districtenstelsel vond plaats op 6 juni 1918 in het kiesdistrict Gouda.

In 1897 waren er weer algemene verkiezingen:

Verkiezingsuitslag Gouda (15/06/1897)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. L.F. Duymaer van Twist	2084	46.57%
2. mr. C.J.E. graaf van Bylandt	1249	27.91%
3. D. de Klerk	495	11.06%
4. P van der Hoog	291	6.50%
5. mr. O.J.E. baron van Wassenaer van Catwijk	279	6.23%

L.F. Duymaer van Twist

Het zag er goed uit voor de antirevolutionaire en orthodox-gereformeerde L.F.D. Duymaer van Twist. Maar in de herstemming ging het mis voor hem: de verslagen liberale kandidaten in de eerste ronde schaalden zich achter Van Bylandt.

Verkiezingsuitslag Gouda (25/06/1897)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. mr. C.J.E. graaf van Bylandt	2584	50.29%
2. L.F. Duymaer van Twist	2554	49.71%

Met dertig stemmen verschil werd Duymaer van Twist door Van Bylandt verslagen. Algemene verkiezingen volgden in juni 1901.

Verkiezingsuitslag Gouda (14/06/1901)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. mr. Th. Heemskerk	1818	37.57%
2. mr. C.J.E. graaf van Bylandt	1588	32.82%
3. j.H. de Waal Malefijt	712	14.71%
4. F. Mol	508	10.50%
5. dr. H. Gorter	213	4.00%

De antirevolutionaire Heemskerk verwierf de meeste stemmen. Op de laatste plaats, met slechts 4% van de stemmen, was de sociaal-democraat en dichter Herman Gorter geëindigd. Er moest dus opnieuw gestemd worden.

Verkiezingsuitslag Gouda (27/06/1901)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. mr. Th. Heemskerk	2769	54.71%
2. mr. C.J.E. graaf van Bylandt	2292	45.29%

Th. Heemskerk

Bylandt werd opnieuw verslagen door Theo(dorus) Heemskerk (1852-1932).

Heemskerk, weliswaar behorend tot de partij van Kuyper, kon slecht opschieten met zijn politieke leider. Hij weigerde dan ook in 1901 minister onder Kuyper te worden. In 1908 werd hij zelf kabinetsleider. Van nature was Heemskerk een opgeruimd man, waardoor sommigen op zijn regeerstijl het etiket 'jolic Christendom' plakten. Een grapje van Heemskerk luidde als volgt: 'Wie is er roder dan (de communist) Wijnkoop? Antwoord: dat is Snoeck Henkemans (CHU-Kamerlid), want die is wijnkoper'.

Toch werd Heemskerk niet de vertegenwoordiger van Gouda . Hij had zich in 1901 namelijk ook kandidaat gesteld in Amsterdam geweest VII Ook daar won hij , hier van de bekende vakbondsman en vrijzinnig-democraat B.H. Heldt. En hij gaf de voorkeur aan Amsterdam, zodat er in Gouda opnieuw tussentijdse verkiezingen moesten worden gehouden. Van Bylandt deed niet meer mee.

Verkiezingsuitslag Gouda (30/07/1901)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. A.W F Idenburg	2558	54.25%
2. mr. H.P de Kanter	2048	43.44%
3. A.M Hoogendijk Ez.	109	2.31%

A.W.F. Idenburg

Alexander Willem Frederik Idenburg (1861-1935), ook antirevolutionair, won. Maar hij bleef slechts een jaar de vertegenwoordiger van het district Gouda, omdat hij in 1902 tot minister van Koloniën werd benoemd. Later werd hij gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Idenburg maakte naam als ideoloog van de zogenaamde 'ethische politiek'.

Idenburg was orthodox-Nederlands hervormd opgevoed. Later ging hij over naar de Gereformeerde Kerk en nog weer later naar de Christelijke Gereformeerde Kerk. Hij was gehuwd met M.E. Duetz.

Na Idenburgs benoeming tot minister werden er in het Goudse district opnieuw tussentijdse verkiezingen gehouden.

Verkiezingsuitslag Gouda (22/10/1902)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. mr. S. de Vries Cz.	2431	51.58%
2. mr. M.M. Schim van der Loeff	1479	31.38%
3. dr. H. Gorter	492	10.44%
4. CA Zelvelde	311	6.60%

S. de Vries Cz.

Reeds in de eerste ronde haalde de - opnieuw antirevolutionaire - Simon de Vries (1869-1961) de absolute meerderheid. Later werd De Vries, die lid was van de Gereformeerde Kerk, minister van Financiën in het eerste kabinet-Ruijs de Beerenbrouck. Hij was de eerste keer gehuwd met H.H.] van Heijningen en trad na haar overlijden opnieuw in het huwelijk, nu met E. Coster.

Algemene verkiezingen waren er weer in 1905.

Verkiezingsuitslag Gouda (16/06/1905)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. mr. S. de Vries Cz.	3680	47.11%

2. jhr.mr. WTC. van Doorn	3361	43.03%
3. d r. H. Gorter	669	8.56%
4. A.P. Staal man	101	1.29%

Zi ttend Kamerlid De Vri es scoord e goed : 47 , 11% van de stem men maar te weinig om in een keer door te ku nnen . Zijn grootste tegenstrever was WT C. va n Doorn. Er volgde een herstem ming.

Verkiezingsuitslag Gouda (28/06/1905)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. jh r.m r. WTC. van Doorn	42 13	51.53%
2. mr. S. de Vries Cz.	3963	48.47%

WTC. van Doorn

N u won Va n Doorn , die dus De Vri es als d i strictsvertegenwoord i-ger opvolgde. Willem Theodoor Cornelis van Doorn (1853-1921) , Waals hervormd , was advocaat in Den H aag en Levens een voor-aanstaand

liberaal. Hij kwam n a diverse m i sl u kte pogingen in 1905 als onaf-han ke lijk U ni e-liberaal i n de Kamer. Hij bleef Gouda vertegen-woordigen Lot 17 september 1918, dus tot het eind va n het d istrictenstelsel. Bij a lle komend e ui tslagen was het steeds Va n Doorn die won. Hij was gehuwd met JC. va n der Kemp .

Pas vier jaar later weer er verkiezingen, opnieuw algemene

Verkiezingsuitslag Gouda (11/06/1909)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. H. Colijn	3988	48.64%
2. jhr.m r. WTC. va n Doorn	3668	44.74%
3. J A Bergmeyer	543	6.62%

Op de eerste plaats eindigde de antirevolutionair en latere minister-president Hendrik Colijn Maar deze redde het niet bij de herstemming, want de stemmen voor SDAP-kan-didaal Bergmeyer gingen naar de liberaal Van Doorn (links tegen rechts dus).

Verkiezingsuitslag Gouda (23/06/1909)

Uitslagen per deel nemer

Naam	Aantal stem men	Procentueel
1. jhr.mr. WTC. van Doorn	4526	51.59%
2. H. Colijn	4247	48.41%

In 1911 en 1912 werden zogenaamde rode dinsdagen gehouden , massademonstraties op Prinsjesdag in Den Haag voor algemeen stemrecht , waarvoor met name de sociaal-democraten sterk ijverden. Zove r was het nog niet in 1913, toen er i n dat par algemene verkiezingen werden gehouden.

Verkiezingsuitslag Gouda (17/06/1913)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. jhr. mr. WTC. van Doorn	4127	43.26%
2. mr. JA de Wilde	3841	40.27%
3. A. Dijkgraaf	999	10.47%
4. G. Roos	351	3.68%
5. dr. EA Keuchenius	221	2.32%

De sociaal-democraat Anton Dijkgraaf, die in 1918 bij een treinongeluk bij Weesp om het leven zou komen, werd met ruim 10% derde. Weer had Van Doorn een herstemming nodig om op het Haagse kussen te kunnen blijven zitten. Met hulp van vrijzinnig-democraten en sociaal-democraten lukte hem dat.

Verkiezingsuitslag Gouda (25/06/1913)

Uitslagen per deelnemer

Naam	Aantal stemmen	Procentueel
1. jhr. mr. WTC. van Doorn	5411	55.30%
2. mr. JA de Wilde	4374	44.70%

En zo bleef Van Doorn het district Gouda vertegenwoordigen, totdat in 1918 definitief een eind kwam aan het districtenstelsel.

Conclusie

In de periode 1848-1918 heeft het hoofddistrict Gouda vijftig keer een vertegenwoordiger in de Tweede Kamer gekozen. Politieke partijen waren er aanvankelijk niet, het ging om stemromingen als conservatisme en liberalisme waarvan de grondbeginselen en redelijk vaag waren en elkaar deels overlaptten. Grote invloed hadden landelijke kranten die vanaf 1860 kandidaten voor de Tweede-Kamerverkiezingen 'aanbevelen'; de politieke kleur van de krant kwam overeen met de door haar aanbevelen kandidaten. Pas in 1879 werd de eerste politieke partij opgericht, te weten de Anti-Revolutionaire Partij, die zich verzette tegen de beginselen van de Franse revolutie. Binnen de Anti-Revolutionaire Partij was een conservatieve stroming die in 1897 gestalte kreeg in de Christelijk-Historische Unie.

Van de vijftig keer dat er Goudse afgevaardigden werden gekozen, hadden deze 21 maal een antirevolutionair stempel. De eerste antirevolutionaire afgevaardigde was in 1874 Abraham Kuyper en de laatste was Simon de Vries in 1905.

Van 1853 tot 1874 waren het vertegenwoordigers van de conservatieve stroming die namens Gouda in de Tweede Kamer zaten. Maar iemand als M.A.F.H. Hoffmann stemde niet zo makkelijk mee met de antirevolutionairen van Guillaume Groen van Prinsterer als met zijn conservatieve factiegenoten.

Ten slotte waren het de liberale vertegenwoordigers die de rij van Goudse Kamerleden openden en sloten. In 1848 was het G.M. van der Linden die namens het hoofddistrict Gouda in de Kamer zitting nam. De onafhankelijke Uni-liberaal WTC. van Doorn, vanaf 1905 afgevaardigde namens Gouda, deed in 1918 het licht uit, het districtenstelsel werd vervangen door het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging.

Dankzij het elitaire karakter van het kiesrecht, waardoor aanvankelijk alleen 'wijze' en vermogende mannen aan verkiezingen mochten deelnemen, hadden liberalen en conservatieven een groot overwicht in het Nederlandse parlement. Door wijzigingen in de Kieswet werd het kiezerspotentieel steeds verder uitgebreid, totdat in 1917 overeenstemming werd bereikt over een algemeen kiesrecht binnen het stelsel van evenredige verte-

genwoordiging.

De band die de vertegenwoordigers van het hoofddistrict Gouda met zijn hoofddistrict hadden kunnen hebben - misschien wel het belangrijkste argument dat pleit voor het districtenstelsel - is er niet werkelijk geweest. De Goudse afgevaardigden hielden wel het Goudse belang in het oog, maar meden een te nauwe identificatie daarmee, omdat het algemeen belang prevaleerde boven het lokale. Tekenend was dat vertegenwoordigers - inspe zich tegelijkertijd in verschillende districten kandidaat stelden en vervolgens ook zeker niet a ltijd woonden in het district dat hen had afgevaardigd . Vanuit dat oogpunt gezien is het terecht geweest dat het districtenstelsel ophield te bestaan en er dankzij het algemeen kiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging een veel zuiverder beeld van de werkelijke politieke kaart van Nederland werd gecreëerd.

Bronnen

De afleveringen van dit artikel zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op informatie die te vinden is op de website <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Verkiezingen>, samengesteld door Ron de Jong. Voorts is van belang de website van het Parlementair Documentatie Centrum van de Universiteit Leiden: <http://www.parlement.com/>.

Geraadpleegde literatuur onder meer :

- C.E. van Koetsveld, *Het ontstaan, de beginselen en de geschiedenis van onze politieke partijen* (Utrecht 1904).
- Jasper Loots, *Voor het volk, van het volk. Van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging* (Amsterdam 2004).

Bijlage I

Deeluitmakende gemeenten en plaatsen van het hoofdk i esdistrict Gouda in de periode 1848-1918

Gemeentenaam	1848	1850	1888	1897
Achttienhoven				
Ammerstol				
Barwoutswaarder				
Benscho				
Berambacht				
Bergschenhoek				
Berkel				
Berkenwoude		•		
Bleiswijk		•		
Bodegraven	•			
Boskoop		•	•	•
Broek				
Cabauw				
Capelle aan den IJssel				
Gouda				
Gouderak				
's-Gravesloot				
Groot-Ammers				
Haastrecht				

Gemeentenaam	1848	1850	1888	1897
Harmelen				
Hekendorp				
Hilligersberg				
Hoenkoop				
Jaarsveld				
Kamerik Houtdijk e				
Kamerik MiJzijde				
Kockengen				
Kralingen				
Krinpen aan de Lek				
Krimpen aan den IJssel				
Lange Ruige Weide				
Lan erak				
Lekkerkerk				
Linschoten				
Lo ik				
Mid delbur				
Mi drecht				
Moerkapelle				
Montfoort				
Moordrecht				
Nieuwerkerk aan den IJssel				
Nieuwkoop				
Nieuwpoort				
Nieuwveen				
Ouderkerk aan den IJssel				
Oudewater	•	•		
Oudhuizen		•		
Oukoop	•	•		
Papekop	•	•		
Polsbroek (Noord)			•	
Polsbroek (Zuid)			•	
Reeuwijk				
Rietveld				
Schoonhoven				
Sluisk				
Snelrewaard				
Stein				
Stolwijk				
Stormpolder		•		
Teckop				
Tempel		•		
Ter Aar				

Gemeentenaam	1848	1850	1888	1897
Vinkeveen				
Vlist				
Waardeer				
Waddinxveen				
Waddinxveen (Noord)				
Waddinxveen (Zuid)				
Willige Langerak				
Wilnis				
Woerden				
Zegveld				
Zegwaard				
Levender				
Zevenhoven				
Zevenhuizen				
Zoetermeer				
Zuidbroek				

Bijlage II

Overzicht van alle verkiezingen, gehouden in het kiesdistrict Gouda

Datum	Type	Electoraat	Opkomst	Stembrieffjes	Geldig	Blanco
30/11/1848	algemeen	818	644	644	635	
14/12/1848	herstemming	818	563	563	554	2
27/08/1850	algemeen	2,881	1,956	1,956	3,847	49
13/09/1850	tussentijds	2,881	1,798	1,799	1,788	
25/09/1850	herstemming	2,881	1,595	1,596	1,584	4
08/06/1852	periodiek	2,945	1,671	1,672	1,668	3
22/06/1852	herstemming	2,945	1,800	1,802	1,795	5
17/05/1853	algemeen	2,981	2,425	2,427	4,767	15
13/06/1853	tussentijds	2,981	2,166	2,166	2,156	7
28/06/1853	herstemming	2,981	1,750	1,751	1,687	60
13/06/1854	periodiek	2,981	1,854	1,854	1,842	10
10/06/1856	periodiek	3,123	1,846	1,846	1,839	7
24/06/1856	herstemming	3,123	2,138	2,139	2,129	7
08/06/1858	periodiek	3,227	1,675	1,677	1,665	6
12/06/1860	periodiek	3,102	1,240	1,241	1,209	31
18/06/1861	tussentijds	3,289	1,073	1,071	1,048	20
10/06/1862	periodiek	3,289	1,847	1,847	1,843	3
14/06/1864	periodiek	3,414	2,380	2,378	2,373	5
12/06/1866	periodiek	3,528	1,849	1,849	1,838	7
30/10/1866	algemeen	3,528	2,637	2,637	5,189	65
13/11/1866	herstemming	3,528	2,162	2,162	2,141	14
22/01/1868	algemeen	3,548	2,010	2,010	3,999	21
08/06/1869	periodiek	3,200	2,414	2,415	2,397	9
22/06/1869	herstemming	3,200	2,643	2,644	2,634	9

Datum	Type	Electoraat	Opkomst	Stembriefjes	Geldig	Blanco
13/06/1871	periodiek	3,363	1,707	1,707	1,687	15
10/06/1873	per iodiek	3,448	1,910	1,911	1,903	8
24/06/1873	herstemming	3,448	1,983	1,984	1,953	31
06/01/1874	tussentijds	3,448	2,324	2,323	2,317	5
20/01/1874	herstemming	3,448	2,768	2,770	2,756	14
13/02/1874	tussentijds	3,448	2,598	2,596	2,586	5
27/02/1874	herstemming	3,448	2,666	2,666	2,658	4
08/06/1875	periodiek	3,615	2,759	2,759	2,750	7
12/06/1877	tussentijds	3,717	2,261	2,263	2,238	12
12/06/1877	periodiek	3,717	2,258	2,259	2,253	2
10/06/1879	periodiek	3,649	2,303	2,303	2,295	6
24/06/1879	herstemming	3,649	2,535	2,535	2,485	42
14/06/1881	periodiek	3,806	2,904	2,904	2,895	7
07/11/1882	tussentijds	3,839	2,614	2,615	2,595	17
12/06/1883	periodiek	3,874	2,658	2,658	2,650	7
30/10/1883	tussentijds	3,874	2,366	2,366	2,360	4
28/10/1884	algemeen	3,904	2,944	2,944	5,853	33
15/06/1886	algemeen	4,183	3,610	3,610	7,184	14
01/09/1887	algemeen	4,127	2,875	2,875	5,736	14
06/03/1888	algemeen	2,915	2,579	2,579	2,574	2
15/05/1888	tussentijds	2,915	2,571	2,573	2,549	12
09/06/1891	algemeen	2,985	2,657	2,657	2,649	7
23/06/1891	herstemming	2,985	2,765	2,764	2,735	25
24/11/1891	tussentijds	2,985	2,480	2,481	2,457	20
30/05/1893	tussentijds	2,992	2,227	2,227	2,209	17
13/06/1893	herstemming	2,992	2,172	2,172	2,131	36
10/04/1894	algemeen	2,992	2,223	2,223	2,199	17
24/04/1894	herstemming	2,992	2,472	2,472	2,449	18
15/06/1897	algemeen	5,728		4,515	4,475	40
25/06/1897	herstemming	5,728		5,169	5,138	31
14/06/1901	algemeen	6,072		4,917	4,839	78
27/06/1901	herstemming	6,072		5,085	5,061	24
30/07/1901	tussentijds	6,072		4,747	4,715	32
22/10/1902	tussentijds	6,156		4,751	4,713	38
16/06/1905	algemeen	8,663		7,891	7,811	80
28/06/1905	herstemming	8,663		8,229	8,176	53
11/06/1909	algemeen	9,453		8,250	8,199	51
23/06/1909	herstemming	9,453		8,821	8,773	48
17/06/1913	algemeen	10,711		9,657	9,539	118
25/06/1913	herstemming	10,711		9,857	9,785	72
15/06/1917	algemeen/ enkelvoudig	11,598				